

gevestigd had, lijken dan ook exemplarisch voor het leven van vele anderen. Dramatisch hoogtepunt is het overlijden van zijn vrouw kort voordat het gezin definitief naar Nederland zou terugkeren. De uitgave is voorzien van een summiere inleiding over de hoofdpersoon, diens familie en de Moluksche Handels-Vennootschap. De brieven blijven tot het einde boeien.

J. van Goor

T. H. M. van Schaik, *Aartsbisschop in oorlogstijd. Een portret van kardinaal de Jong 1885-1955* (Baarn: Gooi en Sticht, 1996, 106 blz., ISBN 90 304 0849 9).

Aan de ondertitel van dit werkje wordt volledig recht gedaan. Dit niet zozeer vanwege de laatste acht bladzijden, waarin de auteur onder de titel 'Jan de Jong: een portret' nog eens met weer nieuwe details de kardinaal portretteert, als wel door de vele karakteriserende gegevens door de gehele publicatie heen. Bij al zijn robuustheid, rechtlijnige hoekigheid en directheid vertoonde De Jong enige complicerende trekken. Zeker, hij was en bleef heel zijn leven de spreekwoordelijk verstrooide (seminarie)professor en de met de medemens begane maar in het maatschappelijk verkeer onhandige pastor; tijdens de tweede wereldoorlog was hij de tegenover de bezetter onverzettelijke leider van het episcopaat en nadien was hij 'een restauratieve kardinaal'. Verstrooidheid en onhandigheid beletten hem echter niet om op beslissende ogenblikken zijn wil door te zetten. Daarentegen was hij toch weer, meer dan uit de eerder aan hem gewijde biografie — direct na zijn dood uitgekomen en geschreven door de amateur-historicus H. W. F. Aukes — blijkt, afhankelijk van zijn adviseurs. Zijn naar buiten toe getoonde beginselvastheid ging gepaard met onzekerheid en bezorgdheid over mogelijke gevolgen. Als kerkhistoricus verstond hij de kunst de eigen tijd relativerend in een eeuwenlang perspectief te plaatsen, maar tevens was hij de exponent van orthodoxe en moeilijk aan te passen inzichten. Dit alles heeft Van Schaik met een overvloed aan anekdotische, hier en daar nieuwe archivalische gegevens en met kennis van en gevoel voor de klerikale wereld van zijn held trefzeker voor het voetlicht gebracht.

Minder overtuigend is de uitwerking van wat de lezer op grond van de hoofdtitel mocht verwachten. Daar is om te beginnen de omstandigheid dat aan de oorlogsjaren nauwelijks een derde van de publicatie wordt gewijd. Vervolgens blijkt de auteur, aan wie het overigens geenszins aan kritische zin ontbreekt, de behoefte te hebben gehad de houding van het katholieke volksdeel in het algemeen en die van de aartsbisschop in het bijzonder wat opwaarderend te schetsen. In dat kader past ook de uitvoerige aandacht die hij besteedt aan het verzoek dat hoogstwaarschijnlijk vanuit Utrecht naar Rome is gegaan om de paus te bewegen explicieter te gaan protesteren tegen de jodenvervolgingen. Hoe meer de aartsbisschop en andere katholieke landgenoten openlijk van hun antinazisme blijk gaven, des te liever het de auteur is. Enigen van De Jongs broeders in het bisschopsambt moeten het dan ook bij hem ontgelden. Daar hij verder in de noten nogal eens kort polemiseert met anderen, is het jammer dat hij anderzijds 'omwille van de leesbaarheid' het aantal noten beperkt heeft gehouden. Juist een behandeling binnen het langzamerhand toch wel als achterhaald te beschouwen 'min of meer goed of fout'-kader had minstens met meer adstructie en grotere precisering kunnen geschieden.

Niet ten onrechte heeft Van Schaik veel aandacht besteed aan De Jongs kerkhistorische opvattingen zoals die spreken uit diens in katholieke kring klassiek geworden *Handboek der Kerkgeschiedenis*. Bij al zijn waardering voor de eruditie en intellectuele eerlijkheid van de geëngageerde auteur is hij niet mals in zijn oordeel. Voor De Jong 'is de kerkgeschiedenis dus dienaars van het dogma, verdedigster van het goddelijk karakter van de kerk, en leermeesteres van een deugdzaam leven', functies die 'helemaal niets met het vak te maken' hebben, aldus

Van Schaik (38), Werkelijk 'helemaal niets'? Zo'n oordcel hangt natuurlijk samen met de plaats die men aan kerkgeschiedenis in het spectrum van de wetenschappen toekent. Daarover zijn in verleden én heden wel meer genuanceerde en fijnzinnigere opmerkingen gemaakt! Van Schaik haalt zelf met instemming Huizinga aan, volgens wie de historicus zijn werk doet 'om een standpunt in het leven' (97). Dat deed De Jong driekwart eeuw geleden en doet menig kerkhistoricus nu nog. 'Ook geschiedschrijvers zijn kinderen van hun tijd' schrijft Van Schaik (36). Daarin heeft hij in ieder geval gelijk. Van deze stelling is de portrettist van aartsbisschop De Jong een levend bewijs.

J. A. Bornewasser

B. Müller, *Op de wipstoel. De niet-gewettigde inheemse vrouw van de blanke Europeaan in Nederlands-Indië (1890-1940). Een literatuuronderzoek naar beeldvorming en werkelijkheid* (Feministische antropologie X; Amsterdam: Vakgroep culturele antropologie/sociologie der niet-westerse samenlevingen, 1995, 131 blz., f15,-, ISBN 90 6875 050 X).

Op de wipstoel, letterlijk en figuurlijk, dat was de positie van de nyai, de niet-gewettigde inheemse vrouw van de blanke Europeaan, in het voormalig Nederlands-Indië. De titel is treffend en geestig en verwijst naar de de benarde positie die de nyai die samenwoonde met een Blanda innam in de koloniale samenleving. Zij was goed voor de sex en het huishouden, maar kon ieder moment aan de kant gezet worden met verlies van haar kinderen die beter in weeshuizen dan door haar opgevoed konden worden. Müller bestudeerde en analyseerde diverse Indische, Indonesische en Indo-Europese literaire bronnen om inzicht te krijgen in het proces van beeldvorming over leven en positie van de niet-gewettigde inheemse vrouw. Om haar literatuurstudie te completeren onderzocht zij ook nog een aantal bijdragen binnen vrouwenstudies die specifiek aandacht besteden aan de positie van de nyai, de inlandse huishoudster.

Wat er aan kennis onttrokken kon worden aan literaire bronnen over de niet-gewettigde inheemse vrouw is door de auteur goed leesbaar samengevat en gelardeerd met rake citaten. In de koloniale literatuur wordt de nyai in stereotiepe termen beschreven en overheerst een negatieve connotatie. De nyai wordt gepresenteerd als een nauwelijks zelfstandig denkend wezen en aan haar ervaringswereld wordt geen enkele aandacht besteed. In de besproken Indonesische literatuur is de nyai wel een vrouw van vlees en bloed met een eigen identiteit en slaagt Müller erin ook de eigen belevingswereld van deze vrouwen te belichten.

Interessant is de vergelijking die zij vervolgens maakt tussen koloniale opvattingen en de Javaanse adat ten aanzien van de concubine. Zij concludeert dat: 'door de niet-gewettigde vrouw vooral in de eigen en van huis uit meegekregen culturele context te plaatsen een aantal kwesties duidelijk wordt, die bij de analyse van de koloniale literatuur als vanzelfsprekend aan de blanke dominantie worden toegeschreven'. Er is in de eerste plaats sprake van mannelijke dominantie en pas daarna, afhankelijk van de context is er sprake van Javaans adellijke of blanke overheersing.

In de Indo-Europese literatuur overheerst het beeld van de niet-gewettigde vrouw als moeder. Het schimmige beeld dat van de moeder van de Indo wordt gegeven in de voor-oorlogse Indische bronnen heeft te maken met de koloniale context waarbinnen deze literatuur ontstond. Het streven naar een Europese status en levensstijl van de Indo-Europese groep bracht noodzakelijkerwijs met zich mee dat elke verwijzing naar een mogelijke Indonesische afkomst koste wat het koste vermeden werd. Mijns inziens heeft de door Müller geconstateerde grote gevoeligheid over dit onderwerp ook te maken met de ervaringen van deze bevolkingsgroep tijdens de Japanse bezetting. Een Indonesische voorouder kon in die tijd dienen als een waarborg om